

SZÉP MAGYAR PALÓCSÁGUNK

Az a hely, ahová az ember születik, az a hazája. Hogy hazájának melyik vidékén lát napvilágot, nem eredendően elrendeltetett, de abban biztos vagyok, hogy a szűkebb környezet, a kishaza egész életének meghatározója. Az én szűkebb pátriám Palócföld, „Görbeország”, ahogy Mikszáth Kálmán a „nagy palóc” író nevezte.

Hogy hol élt, él a palóc népcsoport, pontosan nem lehet megválaszolni, mert a néprajzkutatók különböző álláspontot képviselnek. Istvánffy Gyula *Palóc népköltési gyűjteményének* bevezetésében az olvasható, hogy a palócok Borsod-Gömör-Heves és Nógrád vármegyében laknak. A borsodi-gömöri-hevesiek a keletiek, a Nógrádban élők a nyugatiak. A dr. Borovszky Samu által szerkesztett, *Nógrád vármegyéről* szóló monográfiában az olvasható, hogy Magyarországon a Cserhát és a Mátra vidéke, az Ipoly völgye, a Nógrádi-medence volt a palócság lakóhelye. Ma Hont, Nógrád, Heves, Borsod és Gömör vármegyékben élnek palócok, kiknek története ősi időkre vezet vissza, az Árpádok korába. A palócság ősi pogány nép, vérbeli magyar törzsek ivadékai. A kutatók ezt az állítást a hét magyar törzs nevét viselő falvak említésével igazolják. Megyerét Nógrádmegyer, Jenőt Diósjenő, Tarjánt Salgótarján, Kesziét Karancskeszi, Gyarmatét Balassagyarmat, Felvidéken Ipolykeszi és Ipolynyék őrzi nevüket. Az „Árpád-házi királyok alatt betelepült oroszok és lengyelek keresztelték el az itt élőket palóczoknak, sőt hazájuk krónikásai is polowetzeknek, azaz vadászoknak, rablóknak hívták” a palócokat. Tehát kívülről ránk ragasztott nevet kaptunk. Ebben a könyvben az olvasható, hogy a palóc férfi általában középmagas, szikár termetű volt, a nők között kiemelkedő szépség nem esett, amolyan takarosn csinos volt a többség a csúnya arcúakkal szemben. A történelem során a különféle népekkel történő keveredés sokszínűvé tette a palócságot; alkatilag, hajszín, testforma, magasság, arcforma alapján sokfélék vagyunk.

Úgy tudom, a palóc ember vidám teremtvénye a jóistennek, szeret tréfálkozni, mulatni és énekelni. Az az érzésem, mára mintha elkomorodott volna, kevesebb mosolyt, önfeledt nevetést hall az ember. Sokat változott a világ, benne az ember is. A kocsmák létezése azonban nem. A palóc embernek a pálinka és a bor mindig is kedves itala volt. A cefrét maga készítette a földjén termett fák gyümölcséből,

pálinkáját nagy leleménnyel maga főzte leginkább szilvából, körtéből és almából, illetve szőlőtörkölyből. Amikor ezeket a gyümölcsöket vegyítették, akkor készült a rettenetes kevert pálinka. Ma már engedélyezett a pálinkafőzés, s nem csak az előbbi gyümölcsökből készítenek gondúzó italt, hanem pl. meggyből, sőt gyalogbodzából (borzagból). Ez utóbbiról kevesen tudják, hogy „nógrádikum”. Nógrád vármegye dombos táj, nem kifejezetten szőlőtermelő borvidék, de a kis gazdaságokban házilag régen is, ma is készül bor. A nova szőlőből és a kövidinkából finom fehérbor, a kadarkából a vörösbor. S nincs finomabb nedű, mint a bor, amivel meg lehet kínálni a kedves rokont, barátot, vendéget.

A Nógrád vármegyeiek a XIX. században jobban szerették a „magyar” megnevezést, mint a „palóc”-ot. Ennek a korabeli élclapok is okai lehettek, melyekben fura beszédű, furfangos emberek karaktereit nevezték így. Nem kedvezett az elítélő szemlélet sem, miszerint a „palócz” név „együgyű”-t jelentett. Gréczi-Zsoldos Enikő *Fejezetek a palóc nyelvjárás történetéből az ómagyar kortól napjainkig* című könyvében is megemlíti, hogy „a palóc elnevezés gúnynév volt, a nyelvjárást nem becsülték, a köznyelvet beszélők mulatságos hangzásúnak tartották a palóc tájszólást”. Nagy a valószínűsége, hogy Mikszáth Kálmánnak köszönhető a palóc név elfogadtatása, hiszen 1882-es, fiatalkori novelláiban őseinkről ír. Bár a szomorú történelmi idők miatt az országhatár elválasztott minket, palóc identitásunkat megtartottuk. A néprajztudósok három részt említenek különböző ismérvek alapján, van, aki felvidéki, Karancs-vidéki és Cserhát-vidéki palócsággént, mások keleti, közép és nyugati palócságot különböztetnek meg.

A palócok dolgozó emberek. Szorgalmasan művelték földjeiket. Úgy gondolták, az ember föld nélkül olyan, mint madár fészek nélkül. Régen megtermelték a családnak szükséges ételmet, zöldséget, gyümölcsöt. Nagycsaládokban éltek, több generáció együtt, s kalákában dolgoztak, egymást segítve, s ha kellett, megvédve. Általában ma is segítik egymást a családok, de az önálló életet választják, atomizálódik a társadalom. Földjük, birtokuk is keveseknek van, azonban a családi gazdálkodás egyre inkább kezdi reneszánszát élni, bár sokan még megvásároljuk a főzéshez szükséges élelmiszereket.

A palóc ember igyekszik jóban lenni a Teremtővel: imádkozik, tiszteli a papját, misére vagy istentiszteletre jár. Így van ez ma is, attól függően, hogy katolikus, kálvinista vagy lutheránus. A vallásosság, a népi vallásosság, a népi hiedelem talán a régi időkben jobban meghatározta, befolyásolta gondolkodásmódját. Ma már más világ van. Általában a hithez való viszony változott meg. Igaz, még mindig erős a palócság hitvilága, de mellette korosztálytól függetlenül él a hiedelemvilág is. A fekete macska ma sem jó jel, ha átmegegy keresztben előttünk az úton. Ha valamiért vissza kell

fordulnunk, szintén szerencsétlenséget jelent, mint a 13-as szám. Mikszáth Kálmán – aki nagyon jól ismerte a palóc lelket – egy novellájában ezt írja: „A palóc nép babonás. Szereti a misztériumokat”. Lehet, mára sok mindent elfelejtettünk. Hiszen keveseknek jut eszébe, hogy ha például az olló kiesik az asszony kezéből, s a földbe szúródik, annak jelentése van. Sokat változott a világ. *A fekete város* című regényében az egyik mellékszereplőnek, Gyurgyik Györgynek, a molnárnak két serdülő lány után végre született egy fia. Gyengének találták őt az asszonyok, ezért nem lehetett a keresztelésével késlekedni, nehogy az Úr az angyalkák közé szólítsa, s aztán név nélkül évszázadokig a purgatóriumban bolyongjon. Wilnerné, aki karjában tartotta a pólyás fiúcskát, azt mondta, alkalmasint megél a gyermek, „csak jó levegőn kell tartani s jó tejen. A pap rövidesen megkeresztelte. Aztán, az akkori szokás szerint, egy szitába tették, a keresztszülők meglóbázták benne, hogy a rossz tulajdonságai a szita lyukacsain kihulljanak, aztán egy egészséges búzakaralászt morzsoltak el a feje fölött. (Érett kalász még nem volt, a tavalyi aratókoszorúról téptek le egyet.) A búza az erőt jelképezi a köznépnél. Legyen erős, acélos, mint a búza. S az erő viszont mindene a magyar parasztnak.” Ha a parasztember beteg volt, azt mondta, nincs ereje. A mondás ismerős lehet, el is hangzik a beteg ember ajkáról. Bár manapság orvoshoz megyünk vagy természetgyógyászhoz a testi bajok gyógyítása végett.

Azt elmondhatjuk, hogy az ország második legkisebb vármegyéje Nógrád. A nógrádi táj azonban dímbes-dombjaival nagyon változatos, szemet gyönyörködtető. Az itt élők nagyon gazdag kulturális hagyománnyal rendelkeznek, s őrzik azt a kincset, amit elődeik rájuk hagytak. A nógrádi települések fontosnak érzik, hogy megteremtsék azokat a feltételeket, amelyekben meg lehet mutatni a népviseleti ruhákat, fadarabokat, kézműves termékeiket, s a folklór minden ágának képviselői is felléphetnek falunapokon. Szerencsére vannak olyan ünnepek is, mint pl. Balassagyarmaton a Szent Anna búcsú, ahol szebbnél szebb népviseletben jelennek meg a karancslapujtóiek, a kazáriak, a bujákiai, a terényiek, a diósjenőiek, az őrhalmiak, az érsekvadkertiek, a herencsényiek, a szügyiek, a felvidéki ipolynyékiek, ipolybalogiak, ipolyvarbóiak. A rimóci női ünnepi viselet pl. kéthárom vasalt, illetve rakott alsószoknyából, színes behúzos szoknyából, a szoknya elé kötött keceléből (kötényből), behúzos ujjú ingvállból, kislajbiből és tillkendőből áll. A kendőről nem hiányozhat a bokrétának nevezett kis virágcsokor rozmarinból. Fontos ruhadarab a lajbin lévő derékkötő, az alóla kilógó keszkenő, a nyakon a 10-12 sornyi gyöngysor, a fonott hajon a koszorú, melyet a Máriás-lányok vehetnek fel és a menyasszonyok. Természetesen a szalag két szárának rimóci kötés szerint egymást fednie kell. Az asszonyok fejdíszei a fékető (ami áll gyöngyös

féketőből, a homlokkötőből és a menyecskéből, azaz a gyöngyös féketőre szúrt rojtos színes kendőből. A lábon cipő vagy lagos csizma díszellik. Minden falut képviselő csoport ruháját megcsodálhatja, aki részt vesz a július végi Szent Anna napi búcsún. A vallási esemény egyben a színpompás palóc viseletek találkozója is.

Hát még milyen szép a palóc hímzés! A legelterjedtebb a kalácsvirág, amely dupla soros, olyan hatású, mint a szóttas. Meghatározó szín a piros, mellette a kevés kék. A Szécsény környéki falvaknak – mint Rimóc, Nagylóc, Sipek, Varsány és Hollókő – színei is ilyenek. Amiben eltérnek, az a színvariáció, amelyek a falvak sajátosságaiból erednek. Van, ahol szabadrajzú a forma, máshol keresztzemes a technika. A palócság kedvenc díszítési formája a lyukhímzés, ahogy mondják, a singellés.

Gazdag a palóc népdalkincsünk, amely őrzi népcsoportunk érzésvilágát, történeteit, mindennapjait, ünnepeit. Vannak köztük régi és új stílusúak is. Az *Édesanyám rózsafája* című gyűjtemény 41 helységből 158 népdalt tartalmaz, Ág István gyűjtését. A *Ködellik a Mátra* című Nagy Zoltán-féle gyűjteményben is palóc népdalok, sőt balladák vannak. Népi énekesainknek, énekegyütteseinknek, népi zenekarainknak, hagyományőrző csoportjainknak köszönhetően élnek ma is a palóc népdalok. Folklorikaincsünk jeles képviselői egyben a „Népművészet mestere” kitüntetés birtokosai: Holecz Istvánné népdalénekes, Pál István, az utolsó pásztordudás, Bárány Antalné, a mesemondó, Vincze Ferenc, a néptáncos, Sasvári János fafaragó.

Gyermekdalaink, gyermekjátékaink dallamai olyanok, mint a népdalok: szövegük, dallamuk és a hozzájuk kapcsolódó játékok variációkban élnek. Vannak köztük eső- és naphívogató, számolós és szerepjátékos, kérdező-felelő, gyűrűs, hidas, fogyó-gyapardó játék – s ami nekem gyermekkoromban a legjobban tetszett, az a futós körjáték, a *Beültettem kis kertemet a tavasszal*.

Néptáncunk messze földön híres. A karikázó, a lassú és friss csárdás kedvelt táncfajtái gyermek, ifjú és felnőtt táncsoportjainknak. A palóc népzene képviselői, szólistáink, népi zenekaraink, mint a Dűvő együttes, sokfelé elviszik tájegységünk muzsikáját, meséinket pedig a népi mesemondók.

Számos palóc népmese tartalmazza a népcsoport kedves történeteit. A mese sosem megy ki a divatból, nem mehet. Ennek felelősei vannak, mindig az aktuális fiatal szülők, illetve nagyszülők. Így nemzedékről nemzedékre hagyományozódik. Sokféle mesegyűjtemény létezik: nemrég jelent meg a Dornay Béla Múzeum kiadványaként a 31 palóc népmesét tartalmazó *A tündérek kútja* című mesegyűjtemény.

És a palóc ételek! Ízletesek, finomak, könnyen elkészíthetőek, hozzá az alapanyagok elérhetőek. Mai napig készítjük, legyen az leves, akár második fogás, akár lepény, sütemény, lisztes alapú étel. Régen is, ma is szerettük, szeretjük a krumplít, a belőle készült krumplilevest, a hamis gulyáslevest, a hamulyát (szuszogó), a krumplilángost, a krumplilaskát, a savanyú bablevest. Kedvelték a kukoricás ételeket, így a mákos kukoricát vagy a kukoricagörhét, a frentőt (kelt tésztás, tepsiben sült, mákkal megszórta édességet), a herőkét (csörögéfánkot). Szívesen megkóstolnám Beszkid Jánosné Teri néni macokját és macsánkáját Rimócon, Barák Magdaléna érsekvadkerti nagygöncét, szintén Vadkerten Gresina Sándorné tejes reszeltkáját és dedelljét, Nagylócon Keviczki Sándorné Bözsi néni mákos nudliját, a szügyi Bozány Ferencné haluskáját és az ipolynagyfalui Nagy Zsófia töltött káposztáját!

A jóízű ételek említése óhatatlanul eszembe juttatja a jóízű palóc nyelvjárást. Nógrád vármegye lakosságának kisebb része lakik városban, ahol leginkább a köznyelvet beszélik, a falvakban viszont még a mai napig él a sajátos palóc tájnyelv. Vármegyénkben született nagy íróink, Madách Imre és Mikszáth Kálmán is palóc tájszóval beszéltek, Madách Alsósztrégován írta halhatatlan művét, *Az ember tragédiáját*, Mikszáth a palócság életét, sorsát, történeteit *A jó palócok* című novellásgyűjteménye által tette irodalmi témává. Az utókor megbecsüli őket, utcákat neveznek el róluk, éttermet, iskolákat, közművelődési intézményeket, szobrokat állítanak tiszteletükre. Az a különlegesen szép a nyelvjárásban, hogy fennmaradását az élő beszélt nyelvnek köszönheti. Ha egy gyermek palóc nyelvi környezetben nő fel, óhatatlanul elsajátítja. Ezáltal él még a mai napig is. A teljesség igénye nélkül említsek néhány példát. Legsajátságosabb az „á” és az „a” hangoknak az ejtése. A nyelvészetben így jelölik: *ā* és *à*. Az *ā* zártabb, ajakkerekítéses, ó-ba hajló, az *à* nyitottabb ejtésű, inkább ajakréses. Ki lehet próbálni, mondjuk ki így a *kapál* szót! Jellemző az *í-zés*, mint pispek úr, szíp legíny. Gazdagítja a kiejtést az *l* hang jésítése: ölelyi. Azokat a szavakat, amelyeket *-ly*-vel írunk, *lj*-vel ejtik a mi vidékünkön: királj, gólja. Lágyul két magánhangzó között a *-t* hang is: hátyikosár, megtehetyi. A főnévi igenév *-ni* képzője is lágyul a palócok ejtésében: fűrönnyi, fizetnyi. A *-val*, *-vel* rag teljes hasonulása nem létezik, így hangzik: késvel, fejvel. A fődbé, kútté szavaink ejtésében az a hagyományos, hogy az *-lt*, *-ld* mássalhangzók *-l*-je helyett az előtte lévő magánhangzót hosszan ejti a palóc nyelvjárásban beszélő. A határozóragok végén lévő mássalhangzó elmarad: mamáho’, mitő”, itt vagyok a bótba’. Élénken élnek manapság is a következő szavak: gyűjjön (jőjjön), batyi (nagybácsi), mihánt (mihelyt), hajszen (hiszen), osztengat (aztán), kajabál (kiabál), hagyigál (hajigál). Ezeket a szavakat az én családban is használták.

A „nákolást” nem vettem észre a szüleimnél és nagyszüleimnél, de „süksükölt” az egész család. Az én korosztályom, a fiaim és feleségeik, unokáim bármikor megszólalnak palócul, de a köznyelvet beszélnek. A palóc nyelvjárásban nemcsak a kiejtés, hanem a szókincs gazdagsága is számottevő, színesíti a beszédet. Azokból válogattam, ami használatos volt a mi családjunkban: – Ne birizgálj! Mit babralsz? No, mutasd meg, hogy büssengelsz! Ilyen nyuszkán nem mehetsz a templomba! Készítetek possalytott uborkát. Nézd meg magad a gyükörbe! Ne zavardzálj!

Ez a rövid palóc nyelvjárásbeli emlékidzés természetesen nem tudományos igényességgel készült, nem az volt a szándék, csupán a múltidzés.

Sok mindenre büszke lehet a palócság, kivált folklórájának hagyományaira, kultúrájára, de állattartására is, jellemzően a juh és a tehén tartására. Már évtizedek óta elterjedőben van, egyre nagyobb keletje van a ló tartásnak, a lovaglásnak. S ha nem is ültetik fel a lóra szőrével a 7-8 éves gyermeket, mint régen, sokan járnak a fiatalok közül lovagolni, és ismerkednek őseik szakmájával, a ló tartással, a lovas kultúrával. Ezt is bátran nevezhetjük palócföldi elhivatottságnak, szeretetnek, tiszteletnek és hagyományörzésnek.

Mindenki abban a korban találja meg az élet szépségét, amely korban él. Áldott nép a miénk, hálás érzés az a büszkeség, amit a palócsághoz, a közös öntudatú népcsoporthoz való tartozás szül. A nógrádi vidék szeretete, a tájnyelv, meséink, dalaink, táncaink, népművészeti alkotásaink mind-mind „Görbeországhoz” fűznek minket, itt lakókat.¹

Felhasznált irodalom

- ISTVÁNFY Gyula: *Palóc népköltési gyűjtemény*, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1963.
Magyarország vármegyéi és városai, Nógrád vármegye, szerk. DR. BOROVSKY Samu, Budapest, Országos Monográfiai Társaság kötetének reprint kiadása, Kecskemét, Petőfi Nyomda, 1987.
GRÉCZI-ZSOLDOS Enikő: *Fejezetek a palóc nyelvjárás történetéből az ómagyar kortól napjainkig*, Salgótarján, Polar Stúdió Kft., 2022.

¹ A teljesség igénye nélkül írtam mindarról, amit a palócsággal kapcsolatban fontosnak tartok – Paluch Norbert néptánc-pedagógus, etnográfus szakértői tanácsait kikérve és megfogadva. Írásom végén minden olvasó figyelmébe ajánlom a Nógrád Vármegyei Közgyűlés Értéktár Bizottság által létrehozott honlapot, amely egyedi szellemi és kulturális örökségeinket tartalmazza: <https://nogradikum.hu/nogradikumok>. A Nógrádikumok között van a 70 éves *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat is.